

דביקות של רוח ברוח

מאת יהודה ליבס

בעומק היהדות נמצאת חכמת הקבלה וזאת מתמצית ונחתמת בנשיקה. אפילו הכינוי 'קבלה' בעצמו עשוי להתפרש במשמעות נשיקה (במקביל למלה הערבית 'תקביל' שזה מובנה). כך נמצא כמדומני במאמר השייך לספרות תיקוני זוהר ונדפס בכרך זוהר חדש בפרשת יתרו, אשר מפרש את הכינוי 'קבלה' למשה מסיני' שבו מכונה בת זוגו של משה רבנו, היא התורה שבעל פה המזדהה חלקית עם השכינה. זו משתי סיבות נקראת 'קבלה' – גם משום שהיא מתקבלת בין זרועותיו של משה החוזר ומתגלגל בכל דור ודור, וגם מפני ששורה היא בפיו, לקיים מה שנאמר 'פה אל פה אדבר בו' (במדבר יב, ח). אומנם האר"י הקדוש מצא דמות גבוהה בעיניו אף יותר מדמותו של משה רבנו לתלות בו את הנשיקות העליונות, הוא ר' עקיבא אביה של התורה שבעל פה, מקום הנשיקה (על כך הרחבתי במאמרי 'מיתוס לעומת סמל בזוהר ובקבלת האר"י', אשר ניתן לקריאה באתר שלי).

עניין זה יתקבל על דעתו של מי שסבור כמוני שספר הזוהר, ספר הספרים של הקבלה, הוא בעצם ספר האָרוֹס (על כך הרחבתי במאמרי 'זוהר וארוס', גם הוא באותו אתר), כי שיא האהבה הזוהרית מתבטא דווקא בנשיקה. כך עולה בחדות ממאמר הזוהר הבא, המפרש את הפסוק 'ישקני מנשיקות פיהו' (שיר השירים א, ב), ונדפס בזוהר ח"ב, קכד ע"ב, ויובא כאן בתוספת הערות ובתרגום שלי מארמית לעברית:

אמרה כנסת ישראל: "ישקני מנשיקות פיהו". מה טעם המלה "ישקני"? "יאהבני" היה צריך לומר. למה "ישקני"? אלא כך שנינו: מהן "נשיקות" – דביקות של רוח ברוח. ומשום כך נשיקה היא בפה, שכן הפה הוא מוצא ומקור לרוח. ועל כן נשיקות בפה הן באהבה, ובהן דביקות רוח ברוח, שלא ייפרדו זו מזו. ועל כן מי שיוצאת נשמתו בנשיקה נדבק ברוח אחרת [אלהית], ברוח שלא תיפרד ממנו. וזה נקרא "נשיקה". ועל זאת אמרה כנסת ישראל "ישקני מנשיקות פיהו", לדבוק רוח ברוח.

כנסת ישראל שכאן היא השכינה, היסוד הנקבי באלהות, שאותה אוהב האל הזכרי. קביעה כזאת בוודאי מעוררת תמיהה אצל מי שאינו מצוי בעולם הזוהרי: איך יתישב תיאור כזה עם המונותאיזם היהודי, אמונת הייחוד, שעיקר העיקרים בה היא אחדותו של אלהי ישראל?

אבל בזוהר שונה היא האחדות מזו שעליה מדברים התיאולוגים הפילוסופיים. כאן אין מדובר בתאור של מצב שקיים בין כה וכה אלא על אחדות ארוטית שמתממשת באהבה. כך הוא גם בתחום האנושי. לדעת הזוהר זכר בלא נקבה אינו אלא חצי בן-אדם, 'פלג-גופא' בלשונו, והוא מגיע לידי שלמות ואחדות באמצעות זיווג, ששיאו בנשיקה, אשר משלבת גוף ורוח, וכך גם בעולם האלהי, שהאדם התחתון נברא בצלמו. ואכן בהמשך המאמר דלעיל מביא הזוהר ראייה לדבריו מאהבת בשר ודם, מפגישתם הראשונה של יעקב ורחל, בבראשית פרק כט):

כתוב (בראשית כט, א) "וישק יעקב לרחל וישא את קולו ויבך".
למה בכה? אלא מתוך דביקות הרוח בה לא יכול הלב לסבול,
ובכה.

אומנם אפשר גם לנשק בלא כל דביקות רוח. כך ידוע לכולנו, וגם לזוהר, שבהמשך המאמר דן בצירוף 'וישקהו ויבכו' המתאר לפי הכתוב (בראשית לג, ד) את נשיקת עשו ליעקב, שבוודאי לא היתה בדביקות הרוח. לפי המסורה בכתיבת ספר תורה יש לציין את המלה 'וישקהו' שם בנקודות מעליה, ואלה מתפרשות בזוהר בצורה זו:

ואם תאמר, הרי כתוב "וישקהו ויבכו"? שנינו: למה המלה "וישקהו" מנוקדת? אלא שלא נדבקה בו רוח כלל. ועל כך כתוב (משלי כז, ו) "ונעתרות נשיקות שונא". מה זה "ונעתרות נשיקות שונא"? אלא מי שנושק באהבה, נדבקת רוחו ברוחו, בדביקות של אהבה, ומי שלא נושק באהבה, אינו בדביקות אלא בבחינת "ונעתרות". מה זה "נעתרות"? לשון גסות, כשלא נדבקת רוחו באותה נשיקה.

נשיקת האל לעומת זאת איננה בגסות, אלא, כפי שמוסיף הזוהר ומתאר, בדביקות שלמה. כנסת ישראל המנושקת, היא, כפי שעולה אף משמה, גם דמות המייצגת את עם ישראל ממש, אנשים בשר ודם. מכאן מתעורר עוד קושי תיאולוגי: איך יתיישב הדבר עם התהום בין בורא ונברא אשר מאפיינת את דת ישראל? אך שוב. תהום כזאת, המתוארת בפילוסופיה היהודית ובמיוחד במסורת ספרות ההשכלה, איננה נחלת המקובלים. הזוהר לעתים קרובות שוקד להדגיש דווקא את ההפך מכך, את הרצף בין עליונים לתחתונים, שביטוי העילאי הוא נשיקה.

נשיקה כזאת אינה רק נחלת כנסת ישראל הכללית. גם פרטים זוכים בה, נשמות צדיקי ישראל. לאלה אף יש תפקיד בזיווג האל ושכינתו, כי נשמותיהם העולות לעולמות העליונים, במותם ואף

בחייהם, משמשות לפי הזוהר כ'מיין נוקבין', כלומר כזרע שמעלה הנקבה אל הזכר, ומאפשר, לפי התיאוריה הסכסולוגית העתיקה, את הזיווג המושלם.

בתפקיד זה, כך דומה, מיטשטש קצת האופי האינדיבידואלי של כל נשמה, אך לפי מקומות אחרים בזוהר זכות אותן נשמות בשעת עלייתן ביחס אישי יותר, אשר מתבטא בנשיקת האל. כך מפתח הזוהר את עניין מיתת נשיקה שלה זוכים הצדיקים, כידוע מדברי חז"ל ומתורת הרמב"ם (מורה נבוכים ג, נא).

בנשיקות זכות הנשמות תוך עלייתן דרך איזורי המעבר שבין העולם התחתון אל העולם האלהי, אלה הם ההיכלות המתוארים בפירוט בספר הזוהר. וכך מתאר הזוהר (ח"א, מד ע"ב) את 'היכל הרצון', הוא ההיכל שאליו עלתה נשמת משה, אחרי שמת מיתת נשיקה בעת רצון (בזמן מנחה של שבת). בהיכל זה נמצאת רוח הנקראת גם 'רעוא' (רצון בארמית) וגם 'חוט השני', לפי לשון הפסוק (שיר השירים ד, ג) 'כחוט השני שפתותיך'. ואליה רצות רוחות הצדיקים העולות השמימה כדי להדבק בנשיקת אהבה, נשיקה שמאפשרת להן לעלות מעלה בשלימות.

לפי מאמר זוהרי אחר מתרחשת הנשיקה בהיכל הנקרא 'אהבה', ובו זוכה הנשמה העולה מעלה בנשיקה מאת האל עצמו, ולא כנשיקת זיווג של איש ואשה, אלא בנשיקת אב לבתו. דברים אלה, המצויים בחטיבה הנקראת 'סבא דמשפטים' (זוהר ח"ב, צז ע"א), מובאים כפירוש על דיני האמה שבפרשת משפטים: 'ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות יעשה לה' (שמות כא, ט). הבת האמה מתפרשת כאן על הנשמה העולה במותה אל האל, אביה, ועליה אומר הזוהר כך (בתרגום):

מה פירוש "כמשפט הבנות"? כאן יש סוד לחכמים. בתוך צור תקיף, רקיע טמיר, יש היכל אחד שנקרא "אהבה", ושם טמונים אותם אוצרות, וכל נשיקות אהבת המלך שם הן, ואותן נשמות אהובות המלך באות שמה. כיוון שהמלך בא באותו היכל המלך, כתוב שם "וישק יעקב לרחל", והקב"ה מוצא שם אותה נשמה קדושה, ומקדים מיד ונושק לה ומגפף אותה ומעלה אותה אצלו ומשתעשע בה. וזהו "כמשפט הבנות יעשה לה". כדין מעשה אב לבתו החביבה עליו, שנושק לה ומגפפה ונותן לה מתנות. כך הקב"ה עושה לנשמה הצדקת בכל יום.

הנשיקה הזוהרית כוללת כול. אין מדובר רק במטפורה שעניינה דביקות מיסטית, דביקות הנשיקה יש בה גם צד גופני, ארוטי

וסקסואלי. אף אין היא חד-צדדית, לא רק נשיקה מלמטה למעלה, מן האדם אל האל, ולא רק מלמעלה למטה. ובעצם גם דו-צדדית איננה, אלא בעלת ארבע צדדים, כארבע הרוחות המנשבות אל העולם ומאחדות אותו. כך נלמד למשל מן הקטע הבא, המצוי בראש מדרש הזוהר על שיר השירים, והמדבר על השראת רוח ה' על מלך המשיח, העתיד לכלול את כל השלמויות, השראה שתבוא מתוך נשיקה שישק לו הקב"ה באהבה. וזה לשונו (כאן גם המקור כתוב עברית):

"ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'" (ישעיהו יא, ב), הא הכא [= הנה נזכרות כאן] ארבע רוחות, ולא זכה בהם אדם, זולתי מלך המשיח בלבד. והכתיב [= והרי כתוב] "מארבע רוחות באי הרוח" (יחזקאל לז, ט)? ארבע לא כתיב, אלא מארבע רוחות. זהו רוח שלם ... זה הבא מתוך אהבת נשיקה. היאך? נשיקה מאהבה אינו אלא בפה, ומתחברן [= ומתחברים] רוח ברוח, וכל אחד מהם כלול משתי רוחות, רוחו ורוח חבירו, נמצאו שניהם בארבע רוחות. וכל שכן הזכר והנקבה בהתחברם, שם ארבע רוחות יחד. והבן הבא מהם זהו רוח הבא מארבע רוחות.

הנשיקה אכן שלמות היא (מעניין שבלשון הרוסית משמש היסוד 'צייל' גם למשמעות שלמות וגם למשמעות נשיקה), ובהיותה רוחנית, נעלית היא בזוהר על הזיווג הגופני. לפיכך האדם, בשר ודם, נולד מזיווג גופני, גם זיווג אביו ואמו וגם של הזכר ונקבה האלהיים שהם מקור נשמתו. אך לא כן המלאכים, שאינם גופניים, הם מקורם בנשיקה. כך מסיק מדברי הזוהר האר"י הקדוש, באומרו (ספר עץ חיים, לט, ד):

ועתה צריך לתת טעם למה נשמות בני אדם צריכין להתלבש בגוף ונשמות מלאכים אינם צריכים להתלבש בגוף כמו נשמות בני אדם. והענין עם הנזכר לעיל, שהרי נשמות מלאכים אינם באים רק [= אלא] מזווג עליון רוחני הנקרא נשיקין, ועל כן אינם צריכים להתלבש בגוף. אמנם נשמות בני אדם הם באים מהזווג תחתון הגופני ולכן צריך להתלבש בגוף בעולם הזה. והענין הדבר שנשמות המלאכים הבאים מבחינת דזווג הנשיקין [= של זיווג הנשיקות], לפי שהוא זווג גמור רוחני עליון אין בו צורך לגוף, אבל נשמות בני אדם לא הספיק זווג עליון רוחני להוציאם וצריך לצאת על ידי זווג תחתון גופני והוצרכו להתלבש בגוף ולתקן על ידי מצות ומעשים טובים שעושה הגוף בעצמו.

לכאורה אפשר היה ללמוד מכאן שעדיפה הולדת המלאכים, שכולה נשיקות בלא זיווג גופני כלל. אך לא כך עולה מלשון המקור הזוהרי לדברים אלה. בזוהר שני הזיווגים קשורים זה בזה, ומקורם בשני היכלות סמוכים, שהעליון הוא היכלו של יעקב המנשק לרחל, והתחתון לבנו יוסף הצדיק. הזוהר (ח"ב רנט) משלב זאת בתיאורי ההיכלות שלו, ואומר כך (בתרגום):

שניים הם, יעקב הוא למעלה, יוסף למטה. שתי תאוות הן. אחד היכל ששי ואחד היכל זה השביעי. התאוה של מעלה היא באותן נשיקות שנטל יעקב, התאוה למטה באותו תשמיש שנטל יוסף. משני צדדים אלה נוטל ארון הברית [היא השכינה] את רוח החיים. מצד יעקב נוטל את רוח החיים של מעלה שדבק בו באותן נשיקות, ונכנס רוח החיים של מעלה בו ליזון ממנו. מצד יוסף שהוא למטה בסיום הגוף [כינאי לאבר הזכר] באותו היכל נוטל רוחות ונשמות להריק למטה לעולם הזה.

אותם שני צדדים פורשים לשני צדדים. צד יעקב מתפשט ונותן תוקף [תוקפא' בזוהרית פירושו גם חזה] לנבוע באותם שדיים שמתמלאים מאותה רוח חיים, ומניק בהם אותם מלאכים קדושים, שהם חיים וקיימים לעולמים, ועומדים בו על עומדם. צד יוסף בא בתאוה ונותן תוקף פנימה, ועושה נשמות ורוחות כדי לרדת למטה וכדי שייזונו בהם בני העולם. ולשם כך קיימים שני צדדים אלה, זה למעלה וזה למטה, זה להיזון למעלה וזה לזון למטה, כל אחד ואחד כראוי לו. והכול הוא אחד, וסוד אחד הוא.

ועם כל זאת יוסף זן לכל הגוף, ומשקה אותו, ומאותה רוח חיים של דביקות יעקב, יורד הוא למטה, ובו נדבק אותו ארון הברית ברצון של מעלה, ויורדת אותה רוח חיים למטה באותה דביקות של יוסף. וכאשר מתחבר הכל כאחד מתמלאים אותם שדיים להיניק לכול, ולפיכך הכול הוא אחד.

אפשר לכנות את שתי התאוות המתוארות כאן בכינויים ארוס וסקס. יעקב בנשיקותיו מעורר רוח חיים, הוא הארוס הרוחני, המשמש בזוהר לתלמוד תורה בין החברים, שלא נמנעו גם מנשיקות לרבם, וראו בכך נישוק לשכינה (זוהר ח"ג, נט ע"ב; רא ע"ב). יוסף לעומת זאת זן את הגוף ומעוררו לזיווג (לדעת הקדמונים הזרע מתקבץ מכל האברים), בהתאם לתפקידו כמשביר לארץ מצרים (בראשית מב, ו). במקומות רבים מתואר יוסף כנהר היוצא מעדן להשקות את הגן, היא האשה, ובתפקידו כמייצג את אבר הזכר של העולם העליון משקה

הוא אף את האשה של מעלה, היא השכינה, שממנה מתפרד אותו נהר לארבעה ראשים (בראשית ב, י), המשקים את העולמות התחתונים.

דרך אגב, לפי מקום אחד (זוהר ח"ב, י ע"א) דומה שיוסף מייצג אף את נהר הנילוס לפני היפרדותו לזרועות הדלתא. בכך ממשיך לדעתי הזוהר את הזיהוי הקדום של יוסף עם סרפיס, אל היאור המשקה את ארץ מצרים, שרבים מצאו בה סמל לגוף. זיהוי יוסף וסרפיס רווח, כפי שציינו חוקרים רבים, בקרב יהדות מצריים בתקופה ההלניסטית, והוא נזכר גם בתלמוד (עבודה זרה מג ע"א).

מכל מקום שתי התאוות, ארוס וסקס, לא רק שאינן סותרות, אלא משלימות הן ומעוררות זו את זו. הרי את התוקף ליציאה להשקיית העולם מקבל יוסף מאביו יעקב, המעוררו ברוח החיים שלו. וכך הופכת הנשיקה למשחק המקדים את הזיווג, כי בלא אהבה רוחנית המתבטאת בנשיקה לא יתקיים הזיווג הראוי. ואפשר שברקע הדרשה משמש גם משחק מלים בין נשיקה להשקיה והוא מקשר עוד בין שניהם.

רוחניותו של הזוהר אינה מפחיתה מארציותו, אלא דווקא מגבירה אותה. האלהות הזוהרית איננה חסרת גוף. אדרבא, לעתים קרובות מכונה היא בזוהר בכינוי גוף המלך ('גופא דמלכא' או 'גופא קדישא'). בזוהר חסרי הגוף אינם המלאכים אלא דווקא השדים, וזאת לאו דווקא משום שלא נברא להם גוף (כפי שמצינו בדברי חז"ל) אלא מפני שהם מצויים מחוץ לגוף האלהי.

מכאן גם הקדושה העליונה שמייחס הזוהר לזיווג איש ואשתו, שהופך בו לפסגת המעשה הדתי. אך טעות יהיה להסיק מכך שהזוהר מקל בהלכות ובמצוות עשה ולא תעשה הקשורות לתחום הסכסואלי. ההפך הוא הנכון. מקדושת הזיווג נובעת מצד אחד דווקא החמרה רבה כנגד כל פריצות מינית, יותר מכל מה שנמצא במקומות אחרים, ומצד שני שלילה גמורה של הרווקות, הנחשבת לעבירה ופחיתות קשה. כי הארוס, הוא הזוהר של חבורת רשב"י העוסקים בתורה, אינו יכול להתקיים בקרב רווקים, והוא מתאפשר רק לאותם שנשאו אשה ועסוקים בפריה ורביה. בעולם הזוהרי תלויה אפוא נשיקה בזיווג, כשם שזיווג תלוי ומתעורר ונובע מן הנשיקה.